

Julia Kożuchowska

 <https://orcid.org/0009-0000-5624-0183>

Uniwersytet Wrocławski

Instytut Filologii Słowiańskiej

53-313 Wrocław, ul. Poczтовая 9

321924@uwr.edu.pl

Z RODZINĄ WYCHODZI SIĘ NAJLEPIEJ NA ZDJĘCIU. RELACJE RASKOLNIKÓW W POWIEŚCI ZBRODNIA I KARA FIODORA DOSTOJEWSKIEGO

**Family Looks Best in Photos. The Raskolnikov Family Relationships
in Fyodor Dostoyevsky's Novel, *Crime and Punishment***

Streszczenie

Tematem artykułu jest próba analizy rodziny Raskolnikowów oraz relacji pomiędzy poszczególnymi jej członkami w powieści *Zbrodnia i kara* Fiodora Dostojewskiego.

W badaniach wykorzystano metody psychoanalizy Jacques'a Lacana i Carla Gustava Junga oraz hermeneutykę.

Człowiek jako stworzenie stadne od zarania dziejów tworzy swego rodzaju rodziny. Rodzina jest podstawową i bardzo ważną grupą społeczną, do której przynależą ludzie. Rodzice uczą dzieci zachowań i reakcji na dane sytuacje, przekazują im zasady moralne i poświęcają się dla prawidłowego rozwoju potomstwa. Rodzice są wzorami do naśladowania dla dzieci i na podstawie obserwacji zachowań dorosłych dzieci kształtują swój charakter, mechanizmy obronne oraz światopogląd. Ważnym nauczycielem umiejętności interpersonalnych jest również rodzeństwo, które uczy między innymi kompromisów, zdolności negocjowania oraz odpowiedzialności za innych. Rodzina Raskolnikowów jest niepełna z powodu samobójczej śmierci ojca, którego nieobecność odbiła się na życiu Pulcherii, Rodiona i Awdotii. Mimo trudnej sytuacji życiowej, ubóstwa i różnorodnych problemów, każdy z członków rodziny okazuje wobec innych szacunek, troskę i gotowość do poświęceń. Każde z nich przedkłada dobro innych nad swoje, nie oczekując niczego w zamian. Zbrodnia Rodiona wpłynęła na jego relacje z matką i siostrą, przez co ich stosunki uległy pogorszeniu, lecz ostatecznie losy każdego z bohaterów kończą się szczęśliwie.

Słowa kluczowe: rodzina, relacje rodzinne, Raskolnikow, *Zbrodnia i kara*, psychoanaliza.

Summary

This paper aims to analyse the dynamics within the Raskolnikov family and the relationships among its individual members in Fyodor Dostoyevsky's novel, *Crime and Punishment*.

The study employs psychoanalytic methods inspired by Jacques Lacan and Carl Gustav Jung, along with hermeneutics.

As social beings, humans have formed familial structures throughout history, with the family serving as a fundamental and crucial social unit. Parents play a pivotal role in shaping their children's behavior, moral principles, and overall development. Acting as role models, parents influence their children's character, defense mechanisms, and worldview. Siblings, too, contribute significantly to the development of interpersonal skills, teaching compromise, negotiation, and responsibility. The Raskolnikov family, marked by the absence of their father due to suicide, has faced challenges affecting Pulcheria, Rodion, and Avdotya. Despite their difficult circumstances, poverty, and various problems, each family member displays respect, care, and a willingness to make sacrifices for others. They prioritize the well-being of others without expecting reciprocity. Rodion's crime disrupts his relationships with his mother and sister, leading to their deterioration. However, ultimately, the fate of each character concludes on a positive note.

Keywords: family, family relations, Raskolnikov, *Crime and Punishment*, psychoanalysis.

Fiodor Dostojewski jest jednym z czołowych i najbardziej rozpoznawalnych pisarzy rosyjskich. Po mistrzowsku buduje portrety bohaterów od podstaw. Stworzone przez niego postaci cechuje wyjątkowość i dbałość o ich historię w każdym szczególe. Tak jest również w przypadku Raskolnikowów.

Relacje między członkami rodziny Raskolnikowów pokazują, jak ważne jest wsparcie bliskich. Pomocne w zrozumieniu pewnych zachowań i mechanizmów będą teorie dwóch psychoanalityków: Carla Gustawa Junga oraz Ericha Fromma.

Człowiek od zarania dziejów tworzył swego rodzaju *rodziny*. Na przestrzeni wieków definicja tego słowa ulegała modyfikacji, a powodem tego były liczne zmiany społeczne. Obecnie rodzina jest jedną z podstawowych i najważniejszych grup, do których człowiek przynależy już od momentu poczęcia. Rodzina to nie tylko osoby połączone ze sobą więzami krwi czy aktem prawnym, lecz przede wszystkim społeczność spełniająca określone funkcje. Jarosław Szymczak w *Definicjach rodziny* przedstawia pedagogiczny obraz rodziny w następujący sposób:

Zwróćmy jednak uwagę, że [...] rodzina służy realizacji jakichś interesów poszczególnych członków rodziny [...]. Do „zaspokajania potrzeb” może być zredukowana także czwarta funkcja – „wychowywanie dzieci” oraz spełnianie funkcji rodzicielskiej. Jeśli jednak miłości osoby nie zredukujemy [...] do gry jakichś „potrzeb” członków rodziny, to wynika stąd, że rodzina jest dla dzisiejszych nauk pedagogicznych instytucją niejako „poza miłością”, poza miłością nieredukowalną do zaspakajania „potrzeb” (Szymczak, 2022, 155).

Pojęcie *rodziny* jest nierozzerwalne z psychologią. Wiele traum, problemów czy zachowań dziedziczonych jest od przodków i nieświadomie są one powiela-

ne. Rodzice są odpowiedzialni za nasze wychowanie, naukę manier i zasad życia w społeczeństwie. Jak więc pojęcie rodziny rozpatrują psychoanalitycy? Co według nich wchodzi w definicję tego słowa?

Psychoanaliza Junga bazuje na odwoływaniu się do przeszłości. W swojej pracy *Znaczenie ojca dla losów jednostki* zajmuje się on rolą tak zwanej konstelacji rodzinnej. Są to: „przejęte od poprzednich pokoleń poczucie winy, nieświadome przejmowanie odpowiedzialności za czyny przodków, powielanie ich zachowań, losów” (Halkiew, 2023). Odszukanie archetypu i zrozumienie go pomaga w przepracowaniu traumy i może uchronić przed powtarzaniem błędów.

W pracy *AION Przyczynki do symboliki jaźni* Carla Gustava Junga (2009) przedstawione są następujące obrazy relacji rodziców z dziećmi. Matka jest pierwszą miłością syna, wzorem kobiety, której często podświadomie poszukuje w życiu, a ojciec jest nieomylny i zawsze zwycięża. Ojciec pokazuje córce zdolność do refleksji i poszerzania własnej wiedzy. W rzeczywistości jest to fałszywa produkcja nieświadomości, która zakorzenia się w umysłach dzieci.

E. Fromm analizował aspekt psychiki ludzkiej na podstawie relacji społecznych, a rodzina jest właśnie tą pierwszą społecznością, z którą mamy do czynienia jeszcze przed narodzinami. „W procesie życia człowiek wchodzi w relację ze światem, asymilując i uzyskując rzeczy oraz wiąże się z ludźmi” (Fromm, 1994, 54). Wyuczony i przyjęty schematy w dzieciństwie oddziałują później na całe życie człowieka.

Rodzice wpływają na rozwój charakteru oraz, poprzez swój autorytet, mogą pełnić funkcje sumienia. Dziecko na podstawie obserwacji uczy się wzorów zachowań w określonych sytuacjach, kontroluje ekspresywność, emocje, uczy się rozładowywania napięcia oraz rozwiązywania problemów. Jak pisze E. Fromm w książce *Niech się stanie człowiek*:

Prawa i sankcje zewnętrznego autorytetu stają się jak gdyby częścią danej osoby, która zamiast czuć się odpowiedzialna za coś będącego poza nią, czuje się odpowiedzialna przed czymś wewnętrznym – przed własnym sumieniem (Fromm, 1994, 120).

Definicja rodziny jest niezwykle pojemna, stąd też należy indywidualnie podchodzić do interpretowania znaczenia tej małej społeczności. Jedno jest pewne – już od poczęcia jest ona fundamentem do dalszego kształtowania się człowieka.

Rodzina Raskolnikowów jest niepełna z powodu samobójczej śmierci ojca. Mimo to jej członkowie potrafią dać sobie nawzajem szczęście i szacunek. Każdy z nich cechuje miłość i oddanie dla innych, gotowość poświęcenia się dla dobra rodziny. Jednak nie zawsze tak jest. Zbrodniczy czyn Rodiona Raskolnikowa zmienia jego samego (bohater popada w obłąd) i zmienia relacje rodzinne.

O ojcu Raskolnikowa dowiadujemy się z powieści niewiele. Najwięcej informacji przekazane jest we śnie Rodiona. We śnie ukazane jest okrucieństwo właściciela wobec konia, czemu sprzeciwił się mały Rodion. Ojciec, zamiast stawić czoła złu, próbuje uniknąć odpowiedzialności, odciągając syna i odwracając jego

uwagę. Jeden z badaczy zwraca uwagę na funkcję tego snu z psychoanalitycznego punktu widzenia:

Этот сон приснился Раскольникову накануне убийства, он подается через восприятие маленького мальчика. Здесь уже проявляется один из принципов появления сновидений по Фрейдю, которые зачастую репродуцируют события из детских впечатлений (Павлова, 2023).

Sen ukazuje postać ojca – obrońcy, który nie sprostał oczekiwaniom własnego dziecka. Raskolnikow buntuje się przeciwko pasywnej postawie ojca. Nie chce powielić jego błędu, dlatego też stawia się w roli obrońcy słabszych od siebie. Poświęca się dla ludzkości poprzez zabicie lichwiarki, wierzy, że jego oddanie przyniesie korzyść społeczeństwu. Zbrodnia jest także symbolicznym i psychologicznym sposobem na odkupienie winy, którą odczuwa syn wobec ojca. Swoim zachowaniem przeciwstawia się bierności i bezczynności wobec cierpiących, aktywnie działa na rzecz ochrony „zwykłych ludzi” oraz próbuje wymazać poczucie winy wobec rodziny, której opiekunem czuł się po śmierci ojca, a której nie był w stanie zapewnić godnego bytu z powodu braku pieniędzy.

Pulcheria Aleksandrowna nauczyła syna czytać i pisać, była troskliwą i kochającą matką. Przysyłała synowi listy i pieniądze. W jednym z listów napisała: „Tyś nasze wszystko, nasza nadzieja i cała otucha. Bądź tylko szczęśliwy, a i my będziemy szczęśliwe” (Dostojewski, 2021, 37). Słowa te podkreślają bezgraniczną miłość do syna i gotowość do poświęceń. Kobieta wierzy w pisarski talent swojego dziecka. Wspomina, że jego ojciec wysyłał do pism wiersze i powieść w celu wydania, lecz nigdy to nie nastąpiło. Natomiast artykuł Raskolnikowa został opublikowany, co napawa Pulcherię dumą: „Jak tylko zechcesz, będziesz miał wszystko od razu, dzięki swemu rozumowi i talentowi” (Dostojewski, 2021, 486). Pokazuje to podobieństwo syna do ojca i podświadome działanie według Jungowskiego archetypu, z taką różnicą, że potomek osiągnął cel zamierzony przez rodzica. Niestety relacje Raskolnikowa z matką są dość skomplikowane, szczególnie w okresie choroby bohatera. Pulcheria boi się go, nie poznaje go, smuci ją jego zmiana. Wierzyła ona, że złe samopoczucie syna jest przejściowe i żywiła żłudną nadzieję na poprawę, a nadzieja ta miała na celu ukryć strach przed utratą kolejnego mężczyzny w swoim życiu, tak jak miało to miejsce z ojcem Rodiona.

В сцене последнего свидания героя с матерью, после же прощания мать неожиданно для окружающих перестает интересоваться реальными событиями из жизни сына, полностью погружаясь в игру собственного воображения. И только перед ее смертью обнаруживается, что она знала о преступлении сына. Можно сказать, что «история отца» возникает в большом сознании матери вместе с истерическим запретом «истории сына» (Исаков, 2023).

Wobec córki Pulcheria wykazywała się taką samą miłością i troską jak w stosunku do syna. Cieszy się z tego, że znów mieszkają razem i nigdy więcej nie chce

rozstawać się z córką: „Czybyś się domyślił, drogi mój Rodia, że Twoja siostra już od sześciu tygodni mieszka tu ze mną i na przyszłość już się nie rozstaniemy” (Dostojewski, tłum. 2021, 30). Żal jej było córki z powodu krzywd, jakich zaznała, pracując jako guwernantka u Swidrygajłowów (pracę tę podjęła, by wspomóc finansowo matkę i brata). Dunia według matki jest mądra, ma silny charakter i potrafi wykazać się męstwem i hartem ducha: „Prawdziwy anioł” (Dostojewski, tłum. 2021, 32). Córka okazuje wsparcie i próbuje pocieszać matkę, stara się znosić plotki krążące o niej. Kobiety są nierozłączne i wzajemnie o sobie dbają. Dunia ze względu na zły stan matki, nie mówi jej prawdy na temat Rodiona, woli oszukiwać Pulcherię dla jej dobra. Wie, że gdyby matka dowiedziała się prawdy, załamała by się i obwiniała za los syna.

Pulcheria podkreśla podobieństwo swoich dzieci. Łączy ich nie tylko podobieństwo z wyglądu, ale również usposobienie: „Oboje jesteście melancholikami, oboje posępni i popędliwi, oboje wyniośli i oboje wielkoduszni” (Dostojewski, tłum. 2021, 227). Przed wyjazdem do Petersburga Dunia podarowała bratu pierścionek, który następnie został zastawiony u lichwiarki, tak jak srebrny zegarek ojca. Artur Groszew w artykule *Анализ поведения Родиона Раскольникова с точки зрения когнитивно-бихевиорального, гуманистического и психодинамического подходов* przedstawia Raskolnikowa przejmującego rolę ojca: „Он стал заменой отца для своей семьи, и когда узнал о том, что его сестра выходит замуж, чтобы помочь ему, он не мог этого допустить, в тот момент он окончательно решил пойти на преступление” (Грошев, 2023). Dziewczyna zauważa w bracie negatywną zmianę, martwi się o niego i próbuje z nim porozmawiać, niestety bezskutecznie. Matka i siostra są w stanie poświęcić wszystko dla ich ukochanego Rodii: „Jest taka mamusia, która, mając sto dwadzieścia pięć rubli emerytury, raczej sama przestanie jeść, ale syneczka poratuje, oraz jest taka siostrzyczka, która za braciszka gotowa skoczyć w ogień” (Dostojewski, tłum. 2021, 117).

Raskolnikow nie chce poświęcenia ze strony matki i siostry. Odczuwa wyrzuty sumienia z powodu ambiwalentnych uczuć do nich. Dawniej kochał matkę i siostrę, a teraz odczuwa nienawiść. Ma mętlik w głowie i pragnie się odciąć od swojej rodziny: „Zapomnijcie o mnie zupełnie. Tak będzie lepiej... Nie dowiadujcie się o mnie” (Dostojewski, tłum. 2021, 296). Prosi Razumichina o opiekę nad kobietami. Po zesłaniu na Sybir ukrywa przed matką prawdę na temat wyjazdu, nie chce jej martwić, natomiast Dunia jest w ciągłym kontakcie z Sonią, która relacjonuje jej przemianę Raskolnikowa. Poczucie winy wynika z rozczarowania swoją osobą. Rodion nie poznaje sam siebie, dostrzega istnienie problemu, który wstrząsnął jego życiem. Ma świadomość ciągłego poświęcania się matki i siostry, przez co nie chce „odwdzięczać się” dokładaniem im zmartwień. Według bohatera najlepszym rozwiązaniem jest odcięcie się od rodziny i zapewnienie jej bezpieczeństwa, korzystając z pomocy Razumichina.

W pewnym momencie pojawia się nadzieja na lepszą przyszłość dla rodziny Raskolnikowów – plan założenia wydawnictwa oraz zamieszkanie razem. Niestety planów tych nigdy nie udało się zrealizować. Relacje Raskolnikowów były skomplikowane, lecz mimo to gotowość do poświęceń i wzajemna miłość są niezastąpionymi wartościami w ich życiu. Miłość obojga dzieci do matki uchroniła ją przed chorobą z powodu zmartwień. Gdyby Pulcheria dowiedziała się o zbrodni popełnionej przez syna, mogłaby nie udźwignąć tego ciężaru psychicznie, a córka skutecznie uchroniła ją przed poznaniem prawdy. Poświęcenie Duni i matki pozwalały przeżyć Rodionowi, który przez kilka miesięcy żył na ich koszt. Miłość Rodiona do siostry sprawiła, że nie musiała ona poświęcić się dla brata i dzięki niemu odnalazła miłość w osobie Razumichina. Nawet morderstwo, którego dopuścił się główny bohater *Zbrodni i kary*, zawierało w sobie motyw chęci pomocy matce i siostrze. Poprzez zabicie lichwiarki i kradzież pieniędzy Raskolnikow chciał wyprowadzić całą swoją rodzinę z ubóstwa.

Życie w niepełnej rodzinie jest trudne zarówno dla rodzica, jak i dla potomstwa. Na barki jednego rodzica spada odpowiedzialność za rozwój i utrzymanie dzieci. Musi wejść w rolę matki i ojca, przekazywać umiejętności, których być może sam nie opanował. Miłość rodzinna jest silna i niezastąpiona. Przykład Raskolnikowów pokazuje, jak ważną rolę odgrywa każdy członek tej małej społeczności i jaki wywiera wpływ na innych. Pomimo odczuwalnego braku ojca, Raskolnikowowie starają się wypełniać tę pustkę, przejmując rolę obrońcy i osoby podejmującej decyzje. Dochodzi w takich momentach do sporów, które na szczęście zawsze udaje się zażegnać. Losy całej trójki, mimo że kończą się w różny sposób, finalnie są szczęśliwe: matka umiera ze świadomością, że jej dzieci są spełnione, Dunia w Razumichinie odnajduje miłość, na którą zasługiwała, a Rodion wstępuje na drogę odkupienia i przemiany wewnętrznej.

BIBLIOGRAFIA

- Dostojewski, F. (2021). *Zbrodnia i kara*, tłum. Cz. Jastrzębiec-Kozłowski. Warszawa: Greg.
- Fromm, E. (1994). *Niech się stanie człowiek*, tłum. R. Saciuk. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Groshev, A. (2023). *Analiz povedeniya Rodiona Raskol'nikova s tochki zreniya kognitivno-bikhevioral'nogo, gumanisticheskogo i psikhodinamicheskogo podkhodov*, <https://propsymoscow.ru/raskolnikov>, dostęp: 5.04.2023.
- Isakov, A.N. (2023). *Prestuplenie i nakazanie: tri analitiki inogo*, http://lacan.narod.ru/psy_an/default_1.htm, dostęp: 5.04.2023.
- Konstelacje rodzinne*, <https://neurolingwistyka.com/artykuly/terapije-naturalne/ustawienia-duchowe>, dostęp: 12.01.2023.
- Pavlova, L. (2023). *Pervyi son Raskol'nikova s tochki zreniya psikhoanaliza*, <https://www.chitalnya.ru/work/3205186/>, dostęp: 19.04.2023.
- Szymczak, J. (2022). *Definicje rodziny*. *Studia nad Rodziną*, 6/2 (11), 151–165.

- Грошев, А. (2023). *Анализ поведения Родиона Раскольникова с точки зрения когнитивно-бихевиорального, гуманистического и психодинамического подходов*, <https://propsy-moscow.ru/raskolnikov>, доступ: 5.04.2023.
- Исаков, А.Н. (2023). *Преступление и наказание: три аналитики иного*, http://lacan.narod.ru/psy_an/default_1.htm, доступ: 5.04.2023.
- Павлова, Л. (2023). *Первый сон Раскольникова с точки зрения психоанализа*, <https://www.chitalnya.ru/work/3205186/>, доступ: 19.04.2023.